

मुलांचे मानसशास्त्र

मुलांच्या वर्तनाबद्दलच्या अशा असंख्य तक्रारी घेवून पालक घेत असतात. त्याबद्दलची विशेषणं गोळा केलीत तर हजारएक शब्दांचा स्वतंत्र कोष तयार होईल. हल्ली वेगवेगळ्या रोग प्रतिबंधक लसींच्या वापरामुळे मुलांच्या शारीरिक रोगांची संख्या मुळांत कमी झालेली आहे. परिणामकारक नव्या अँटीबायोटिक्स मुळे असाध्य रोगांची संख्याही कमी झाली. पण वर्तन समस्या असलेल्या बालकांची संख्या वाढली. हल्ली शहरात कुटुंब आकसली. 'हम दो हमारा एक, या हमारे दो;' या पेक्षा मोठी कुटुंब शहरात दिसत नाहीत. वडीलधारी मंडळी असलेली घरं कमीच. बालसंगोपनाची जबाबदारी अनुभवी पालकांवर येते. त्यातून शाळांचा अभ्यास, टी.व्हीचे कार्यक्रम, व्यक्तिमत्व विकासाबद्दलचं तापलेलं वातावरण यामुळे आदर्श मूल घडविण्याचं दडपण पालकांवर येतं. त्यातून आईवडील दोघेही नोकरीत असतील तर दडपण जास्तच येतं. मुलांच्या वर्तनाबद्दल बोलणारे पालक बरेचदा आमच्याकडे येतात. पालकांबद्दल तक्रारी असल्या तर त्यासाठी मुलांना मात्र व्यासपीठ नाही. मानसशास्त्र तर असं सांगतं की, मुलांमधील वर्तन समस्या म्हणजे त्यांच्या आजारी मनाचं रूदन असतं.'

मुलांचे मानसशास्त्र सांगत आहेत -

डॉ. श्रीकांत चोरघडे

(१) 'घेऊ झाला आहे लब्बाड नुसता' असं उद्गारत आजी आपल्या २ महिन्यांच्या नातवाचं कौतुक करीत होती. त्याला अजिबात खाली ठेवलेलं चालत नाही. सतत कुणी ना कुणी घ्यायला हवं.

(२) डॉक्टर ही अजिबात काही खात नाही हो! मागे लागावं लागतं, रागवावं लागतं, प्रसंगी मारावं पण लागतं, पण तरी जाम ऐकत नाही. घट्ट तोंड मिटून बसते, ही तक्रार होती. एका अडीच तीन वर्षांच्या पल्लूची आईची' काय करावं काही समजत नाही.

तुम्ही तरी काही सांगा हिला डॉक्टर, काही औषध द्या. इंजेक्शन द्या हवं तर. पल्लूची कडे बोट दाखवून आईनं डॉक्टरांच्या वतीनं धमकी पण देवून टाकली. 'पल्लूची जेवली नाहीस तर

डॉक्टर इंजेक्शन देतील हो !'

(३) गौरवला घेवून त्याचे आई बाबा आले होते. गौरव ३ वर्षांचा तो ओरडून बोलतो. अजिबात ऐकत नाही. तोडफोड फार करतो. शाळेतून तक्रार येते की, मुलगा फार मस्ती करतो, इतर मुलांना मारतो.

गौरवचे आईबाबा आलून पालतून माझ्याकडे त्याची तक्रार करीत होते. आणि आळीपाळीने गौरववर डाफरत होते. गौरव बाहेर नाही जायचं ! गौरव ना ५५ ही, हात नाही लावायचा तिथे .'

'गौरव खुर्चीवर चढायचं नाही.'

'गौरव जमिनीवर बसायचं नाही, घाण लागेल कपड्यांना.'

गौरवनं तिथंच आपल्या वडिलांना किंचाळून सांगितलं, 'मी इथेच बसणार.' त्याचा आवाज

आई वडिलांच्या एक सप्तक वरच होता.

(४) प्रज्ञाला घेवून तिचे आई बाबा आले तेव्हा प्रज्ञाला मी तिचं नाव विचारलं, 'बेटी तुझं नाव काय ?' उत्तर दिलं आईनं. 'प्रज्ञा तू कुठल्या शाळेत जातेस' उत्तर देणारे बाबा होते- 'तिला विकास विद्यालयात टाकलेलं आहे.'

'तू कुठल्या वर्गात आहेस ?' उत्तर आईनं दिलं- 'के.जी.वन मध्ये 'डॉक्टर ही अशी करते, जाम बोलत नाही. लोकांसमोर बुजते. खाली मान घालून बसते. त्या पूर्ण अर्ध्या तासात प्रज्ञा मूग गिळून बसलेली व आईबाबा प्रज्ञाच्या घुमे पणावर , बुजरेपणावर अबोलपणावर भाष्य करीत होते. तिला विचारलेल्या प्रश्नांची स्वतःच उत्तरं देत होते. बारा वर्षांच्या अमोलबद्दल त्याच्या आई बाबांची तक्रार होती की, हा सतत घराबाहेर असतो.

शाळेतून आला की, दफतर बैठकीत फेकून देतो आणि बाहेर पडतो. मित्रांचं खूप वेड आहे त्याला। कधी कधी जेवायलाही घरी नसतो. मित्रांच्याच घरी जेवतो, अभ्यासही त्याच्याच घरी !

मुलांच्या वर्तनाबद्दलच्या अशा असंख्य तक्रारी घेवून पालक येत असतात. त्याबद्दलची विशेषण गोळा केलीत तर हजारएक शब्दांचा स्वतंत्र कोष तयार होईल. हल्ली वेगवेगळ्या रोग प्रतिबंधक लसींच्या वापरामुळे मुलांच्या शारीरिक रोगांची संख्या मुळांत कमी झालेली आहे. परिणामकारक नव्या अँटीबायोटिक्स मुळे असाध्य रोगांची संख्याही कमी झाली. पण वर्तन समस्या असलेल्या बालकांची संख्या वाढली. हल्ली शहरात कुटुंब आकसली. 'हम दो हमारा एक, या हमारे दो;' या पेक्षा मोठी कुटुंब शहरात दिसत नाहीत. वडीलधारी मंडळी असलेली घरं कमीच. बालसंगोपनाची जबाबदारी अनुभवी पालकांवर येते. त्यातून शाळांचा अभ्यास, टी.व्हीचे कार्यक्रम, व्यक्तिमत्त्व विकासा - बद्दलचं तापलेलं वातावरण यामुळे आदर्श मूल घडविण्याचं दडपण पालकांवर येतं. त्यातून आईवडील दोघेही नोकरीत असतील तर दडपण जास्तच येतं. मुलांच्या वर्तनाबद्दल बोलणारे पालक बरेचदा आमच्याकडे येतात. पालकांबद्दल तक्रारी असल्या तर त्यासाठी मुलांना मात्र व्यासपीठ नाही. मानसशास्त्र तर असं सांगतं की, मुलांमधील वर्तन समस्या म्हणजे त्यांच्या आजारी मनाचं रूदन असतं.'

एका समाजशास्त्रज्ञानं म्हटलेलं आहे की, सर्व साधारण समज आहे की, दोन परिपक्व व्यक्ती एकत्र येऊन एका बालकाला घडवत असतात; पण प्रत्यक्षात मात्र दोन बालकं एकत्र येऊन एक परिपक्व व्यक्ती घडविण्याचा अट्टाहास करीत असतात.

एका मानसशास्त्रज्ञानं म्हटलं आहे की, बालकं समस्याग्रस्त नसतात तर त्यांचे पालक समस्याग्रस्त असतात. जर मुलांना तक्रार करायला व्यासपीठ उपलब्ध असतं तर आधी वर्णन केलेली बालकं येऊन काय म्हणाली असती ?

(१) दीड दोन महिन्यांचा लम्बाड म्हणाला असता-

'आई, मोलकरीण, दोन आज्या मावशा..... सगळ्या मिळून मला एकटं राहू देत नाहीत. सारखं उचलून घेतात, त्यामुळे मला एकटं असलं की हल्ली भीती वाटते व रडायला येतं. कंटाळा येतो. इतर काय करायचं हे मी शिकलोच नाही.'

(२) तीन वर्षांची पल्लवी अशा वयात होती की, तेव्हा शरीराची मानसिक वाढ वेगात असते.

बालसंगोपन करीत असताना आपलं मूल अशा निरोगी व्यक्तिमत्त्वाचं व्हावं असं कुठल्या आईवडिलांना वाटणार नाही ? पण असं घडण्यासाठी डोळसपणानं, विचारपूर्वक पालकनीती अंमलात आणणं आवश्यक आहे. मूल हे आपल्यापेक्षा वयानं खूपच लहान आहे व ते आयुष्यभर लहानच राहणार आहे ही जाणीव आईवडिलांनी कायम लक्षात ठेवायला हवी. मुलांच्या नजरेत आपलं वर्तन परिपक्व दिसावं ही काळजी आईवडिलांनी घ्यायला हवी. मूल चुकलं म्हणून लगेच त्याला रागवायचं किंवा शिक्षा करायची असं घडू नये. ते चुकत चुकतच शिकणार असतं. थोडा धीर धरला तर मूल चूक स्वतःच दुरूस्त करेल . त्याला शांतपणे मार्गदर्शन करायला हवं. चूक सुधारण्याच्या त्याच्या प्रयत्नांना जागरूक राहून प्रोत्साहन देण्याचं काम पालकांचं असतं.

वजन मात्र खूप हळू वाढत असतं. अन्नाची गरज कमी असल्यानं भूक लागत नाही. खेळणं खूप असल्यामुळे शरीराला उर्जेसाठी कर्बोदकं हवीं असतात. त्यासाठी गोड पदार्थातून मिळणारी साखर हवी. साखरेत असलेली उर्जा लगेच शरीरासाठी उपलब्ध होते. पल्लवी व्यासपीठावर येऊन म्हणाली असती,

'मला भूकच लागत नाही तर मी खाऊ कशी ? त्यातून गोड आवडतं तर आई नको म्हणते. दात किडतील, कृमी होतील. म्हणून गोड खायचं नाही म्हणते.'

'मला हवं ते आई देत नाही तर मी पण आई

देईल ते खात नाही. आई सारखी खाण्यासाठी मागे लागते, धमक्या देते, रागवते आणि मारते सुद्धा.'

(३) गौरव व्यासपीठावर येऊन म्हणाला असता, 'डॉक्टर परवां तुम्ही साक्षीला होतात. आई बाबा मला अजिबात स्वातंत्र्य देत नाहीत.

सारखं'हे 'करू नको 'ते करू नको, ज्याला हात लावू नको, इथे वस्तू नको माझ्या घरात मला काहीच करायचं स्वातंत्र्य नाही. आईबाबा दोघंही

माझ्यावर ओरडतात मी त्यांच्यासारखं ओरडले की मात्र त्यांना राग येतो. त्यांनी मारलं तर चालतं मी मात्र हात उगारला की आईचं डोकं भडकतं. मग मी राग कुणावर काढायचा ? जे हाती येईल ते आपटतो. तोडतो फोडतो शाळेत इतर मुलांवर राग काढतो. बाई रागवणाऱ्या की मला आईबाबांची आठवण होते. मग मी त्यांचं ही ऐकत नाही. व ओरडतो. त्यांच्यावर राग आला की ओरडायचं, मारायचं त्याच्याचकडून शिकलो मी !'

(४) प्रज्ञा व्यासपीठावर येऊन म्हणाली असती. 'डॉक्टर आईबाबा मला बोलायचं स्वातंत्र्यच देत नाहीत. तुम्हीच बघितलंत नं ? तुम्ही नाव विचारलंत तर आईनंच उत्तर दिलं मी सांगणारच होते. शाळेचं नाव बाबांनी सांगितलं. कुठल्या

वर्गात जाते ? त्याचं उत्तरही मला बोलू न देतां आईनं दिलं. स्वतः मला बोलू देत नाहीत आणि तुमच्याकडे तक्रार करतात मी अबोल आहे म्हणून, उत्तर द्यायला लागणारा वेळ मला देत नाहीत.

(५) अमोल व्यासपीठावर येऊन म्हणाला असता- घरी आईबाबा सारखे भांडत असतात. बाबातर आईला मारतात सुद्धा रागात असले तर मला पण मार खावा लागतो. बाबा दारू पिऊन आले असले तर मग विचारूच नका. शिब्या काय देतात, आईला मारतात, घरातल्या वस्तू फेकतात. मला घरी क्षणभर थांबावसं वाटत नाही. माझ्या मित्राकडे किती छान वातावरण असतं.

त्यांचे आईबाबा गप्पा मारतात, त्यांचं आणि माझं पण कौतुक करतात. माझी आणि मित्रांच्या आईबाबांची खूप गट्टी आहे. मी म्हटलंही त्यांना तुम्ही दत्तक घेऊन टाका म्हणून म्हणजे मला माझ्या घरी जायलच नको.'

मुलांच्या व्यासपीठावरील या संभाषणांवरून लक्षांत येईल की, वर्तन समस्याग्रस्त असण्यामागे समस्याग्रस्त पालक असण्याची शक्यता नाकारता येत नाही.

प्रत्येक आईवडील आपल्या मुलांवर प्रेम करीत असतात. ते जाणूनबुजून आपल्या मुलांवर मुद्दाम अन्याय करीत असतील ही शक्यता कमी आहे. त्यांच्या नकळत मुलांना त्रास होईल अशा तऱ्हेची वर्तणूक पालकांच्या हातून घडत असते. मुलांच्या भल्याकरिता, त्यांचं भविष्य उज्वल करण्याकरिता, त्यांचं कल्याण साध्य करण्यासाठी पालक वापरात आणित असणाऱ्या मार्गानं मुलं न कळत दुखावली जात असतील, त्यांच्या छळाला न कळत कारणीभूत होत असतील. आईवडिलांपासून दुरावत असतील. मुलांना काय हवं व पालकांच्या वर्तणुकीतून त्यांना काय मिळतं यातील तफावतीमुळे मुलांना मानसिक त्रास होऊन त्या दुखावलेल्या मनाचा आक्रोश वर्तन समस्यांद्वारे बाहेर पडतो ही शक्यता आहे.

इवल्याशा लब्बाड म्हणवल्या गेलेल्या बालकाला लब्बाड प्रेमानं म्हटलं गेलेलं असलं तरी घेऊ हा शक त्याच्या वर्तनाचं वर्णन करणारा नकारात्मक शब्द आहे. त्यानं 'घेऊ' होऊ नये ही आजीची अपेक्षा योग्य आहे. यात दुमत नाही.

लब्बाडानं 'घेऊ' व्हायचं नसलं तर बाळाला जास्तीत जास्त काळ त्याच्या स्वतःच्या जगात वावरू द्यायला हवं. तान्हं नवजात बालक १६ ते २० तास झोपेत असतं. भूक लागली की, चुळबुळायचं, मग रडायचं. शी, सू साठी जागं व्हायचं, कधी रडायचं कधी परत झोपायचं. वाढत्या वयासोबत हे रडणं भुकेचं किंवा दुसरं कसलं हे जागृत आई ओळखू शकते. बाळ रडेल तर व रडेल तेव्हा त्याला हवं ते द्यायचं. स्वस्थ

असेल तेव्हा मोकळं सोडायचं म्हणजे वेगळं त्याच्या बिछान्यात असू द्यायचं, असं आईनं करायला हवं.

बाळाला पडणारी गरज ही त्याच्या प्रगतीची नांदी असते. गरज पडल्यावर ती पूर्ण करण्यासाठी बाळानं प्रयत्न करावेत. त्या प्रयत्नातून प्रगतीचा एकेक टप्पा पुढे जात असतो. दुधाची गरज पडल्यावर बाळ रडतं. त्याच्या क्षमतेनुसार तो दूध

मिळविण्याचा प्रयत्न असतो. तेवढा प्रयत्न करण्याचं स्वातंत्र्य बाळाला हवं. रडण्याआधीच दूध दिलं गेलं तर ती आयतोबाची नांदी होऊ शकते. दुपटं ओलं झाल्यावर बाळ पुन्हा रडतं. उचलून त्याला स्वच्छ करून पुन्हा त्याच्या जागी ठेवलं जावं. बाळाला जेव्हा जेव्हा गरज पडेल तेव्हा त्याला उचलून घ्यावं, त्याची गरज पूर्ण करून पुन्हा ठेवून द्यावं. आपल्याला गरज पडते तेव्हा कुणीतरी मदतीसाठी येतं यातून सुरक्षिततेची भावना वाढील लागत असते.

बाळ मोठं होतं तसं भूक आणि दुपटं ओलं करणं याशिवाय इतर औत्सुक्य किंवा कुतुहल ही ही गरज. गरजा वाढील लागतात. बाळ जागं

असतं तेव्हा कुतुहलानं डोळे उघडून बघतं. खोलीतला दिवा त्याचं लक्ष वेधून घेतो. तो बघण्यात त्याचं मन रमतं. वर फिरणारा पंखा त्याला बघायला आवडतो. दिवा बंद झाला की क्वचित बाळ रडू लागतं. पंखा बंद झाला की रडतं. नव्या नव्या कारणासाठी बाळानं रडावं व त्या रडण्याचं कारण असलेली गरज आईनं ओळखावी आणि ती पुरी करावी. आई सजग असेल तर रडण्याच्या प्रकारावरून आई बाळाची गरज ओळखू शकते. वय वाढतं तसे बाळाचे डोळे भोवती असलेल्या गोष्टींचा वेध घेवू लागतात. कान आवाजाचा वेध घेऊ लागतात. नजरेला नवं दिसलं नाही तर बाळ रडतं. कानाला आवाज आला नाही तर रडतं. ज्ञानेन्द्रिय कार्यान्वित होतात. तसा बाळाला नवीनतेचा ध्यास लागतो. आधी खोलीतला दिवा, पंखा त्याचं कुतुहल पुरं करीत असे. हळूहळू त्याचा कंटाळा यायला लागतो, नवं काही बघावंसं वाटतं.

हळू हळू हातापायात जशी शक्ती वाढत जाते तसं बाळ हात उडवतं, पाय टेबलावर आपटतं. हात पाय चालतात. पालथं होणं सरपटणं, रांगणं, बसणं, उभं राहणं, चालणं असे प्रगतीचे टप्पे सुरू होतात. प्रत्येक वेळी नवं शिकण्याच्या प्रयत्नात अपयश येतं तेव्हा रडणं घडतं. मदत दिली गेली की, मन शांत होतं व नव्यानं प्रयत्न होतात. हे प्रयत्न नजरेनं कौतुकानं बघायचे. यशस्वी झाले की कौतुक करायचं अपयश येऊन रडणं घडलं की, मदत करायची, उचलून घ्यायचं. रडणं थांबलं की खाली ठेवायला हवं परत!

बाळ अन्न सांडवतं म्हणून आई भरवून देते. त्याला प्रयत्न न करू देता गुंड्या लावून देते, मोजे घालून देते. बुटाच्या लेसेस बांधून देते. अशी आई बाळाला शिकण्यापासून वंचित ठेवीत असते, आयतोबा बनवत असते. निष्क्रिय बनवत असते. अपरिपक्व बनवत असते.

मुलाला भूक नसली तरी जबरदस्तीनं जेऊ घालायचं. दडपून अभ्यासाला बसवायचं असं

घडलं तर मुलं स्वावलंबी होत नाहीत. भूक व अभ्यास ही बालकाची गरज न ठरता आईची गरज ठरते. ती पूर्ण करण्यासाठी मुलं आईचं भावनिक शोषण करायला शिकतात.

पलुवीची व्यथा हीच आहे. गौरवची सुद्धा हीच. आपल्या आवडी निवडी बालकावर लादायच्या ते स्वतःहून काही करीत असतील तर 'नाही' 'नको' खरंतर जेव्हा मूल अयोग्य गोष्ट करीत असेल तेव्हा शांतपणे त्याला समजवायचं, किंवा त्याचं लक्ष दुसरीकडे वळवायचं. मूल करीत असलेल्या गोष्टीनं अपघात होणार नसेल, नुकसान होणार नसेल तर मूल जे करतं ते करू द्यायचं, मागेल तेव्हा मदत करायची हे न घडल्यामुळेच गौरवचा त्रास त्याच्या आईबाबांना होतो.

बालसंगोपनाचा मूळ उद्देश

वर्तन समस्या घडू नयेत व मुलाच्या व्यक्तिमत्वात सकारात्मक गुणांची भर पडावी हा आदर्श बालसंगोपनाचा मूळ उद्देश हवा. या सकारात्मक गुणांमधून मोठं होणारं मूल एक निरोगी व्यक्तिमत्व म्हणून जगापुढे आलं तर आईवडिलांचा आनंद तर वाढेलच पण समाजासाठी एक जबाबदार घटक उपलब्ध होईल. पुढे दिलेले सकारात्मक गुण त्या दृष्टीने महत्वाचे ठरावेत.

(१) सुरक्षिततेची भावना (२) आत्मविश्वास

(३) पुढे जाण्याची वृत्ती (४) परिपक्वता

(५) जबाबदारी घेऊन कार्यपूर्ती (६) भावनिक संयम.

सुरक्षिततेची भावना :-

मूल गर्भाशयात असतं तेव्हा त्याला भूक तहान नसते, थंडी वारा नसतो, धक्के लागत नसतात. गर्भ जलात मूल अलगद तरंगत असतं. आवश्यक असलेल्या गोष्टी त्याला विनासायास मिळत असतात. मूल आत सुरक्षित असतं. सुखी असतं, स्वतंत्र असतं.

जन्म झाल्याबरोबर मूल नव्या जगात येतं. ते गरजा घेवून; आणि गरज पडली की ते रडतं. गरज पूर्ण झाली की, गर्भाशयातील (सुखी) अवस्थेत काही काळ जातं. पुन्हा नव्या गरजा उत्पन्न होतात. त्यांची पूर्ती केली की, सुख व समाधान. अन्नासाठी, थंडी वान्यासाठी, दुपटं ओलं होवून वाटणारी

अस्वस्थता अशा कारणासाठी सुरुवातीला रडणं असतं. भोवती असलेल्या व्यक्तींनी ते वेळीच ओळखून गरज पूर्ण केली तर मूल समाधानी होतं. गरजपूर्ती करणं लांबवलं तर रडणं लांबतं, ही गरजपूर्ती नेहमीच लांबत गेली व खूप रडणं झाल्यावर गरजपूर्ती केली की, मूल रडकं होतं हट्टी होतं.

आपली गरज लगेच पूर्ण होते. ही बाळाची खात्री पटली की, त्यातून सुरक्षितेची भावना जन्म घेते. तहानभुकेच्या पलीकडे कुतुहल ही गरज असते. मूल मोठं होतं तसं उजेडाच्या तिरिपीकडे, फिरत्या पंख्याकडे, दिव्याच्या उजेडाकडे बघतं ते कुतुहला मुळे. पंखा बंद केला की मूल रडेल, दिवा बंद केला की रडेल. त्याच्या कुतुहलाची गरज ओळखून रंगीबेरंगी खेळणी त्याला दिसतील अशी टांगली की, बाळ सुखी होईल. ती आवाज करणारी असतील तर आणखी आनंदित होईल. बाळाचं कुतुहल ही त्याच्या ज्ञानेन्द्रियांची भूक किंवा गरज असते, म्हणूनच मूल मोठं होईल तसं त्याला स्पर्श करायला आवडतं व त्याला स्पर्श केलेलाही आवडतो. हाती वस्तू धरायला आवडतात. त्या तोंडात घालायला आवडतात. त्याला तोंडात व जिभेला असलेल्या रूचि ओळखणाऱ्या पेशींचा उपयोग करायचा असतो. या वयात मुलं मुठी, वस्तू तोंडात घालण्यावर काही आया नाराज असतात. मुलांचे हात बांधतात. हात तोंडातून बाहेर काढायचा प्रयत्न करतात. वस्तू खायची ही लालसा नसून मुलांची ज्ञान लालसा त्यांना वस्तू तोंडात घालायला उद्दुक्त करीत असते. जीभ ही पण एक ज्ञानेन्द्रिय आहेत! या वयात मुलांचं पोट भरलं की प्रसन्न मनानं ज्ञानेन्द्रियांचा उपयोग करून कुतुहल त्यांच्या ज्ञानेन्द्रियांची भूक जाणून नव्या वस्तू दाखवणं, नवे आवाज ऐकवणं, नव्या चवी, नवे सुगंध त्यांच्या पुढे करणं, नव्या गोष्टी त्यांना हाताळायला देणं यांतून मुलांना आनंद व सुख मिळत असतं आणि प्रगतीही होते. तीन महिन्यांचं मूल संध्याकाळी रडायला लागतं त्याचा अर्थ त्याला घराबाहेर पडून नव्या गोष्टी अनुभवायच्या आहेत हे लक्षात घ्यायला हवं.

अशा गरजा ओळखून त्यांची पूर्ती होत गेली

की, मुलांमध्ये सुरक्षिततेची भावना निर्माण होते. अडचणीमध्ये कुणी तरी आपल्या पाठी आहे हा विश्वास त्यांना पुढे जाण्यासाठी उद्युक्त करीत असतो. हे मुलांना लाडवणं नाही.

आत्मविश्वास - ज्ञानेन्द्रियांचा उपयोग करण्याची बालकाची जशी आंतरिक गरज असते. तशीच नवे प्रयोग करायचे, नव्या वस्तू हाताळायच्या, आपटून पहायच्या, फेकून पहायच्या, लथेनं उडवून बघायच्या, सामान ओढून किंवा ढकलून बघायचं, लहान गोष्टी चिमटीत धरून बघायच्या, असे प्रयोग मूल जागेपणी सतत करीत असतं. ते भोवतालच्या वस्तू ताडून पहात असतं. तसंच आपल्या मधील क्षमताही जोखून पहात असतं. ही सगळी बालकांची आंतरिक गरज असते. अशा वेळी हा फार कारभार करतो, वस्तू फेकाफेक करतो, तोडफोड करतो, अशा वर्णनानं मुलाचं त्याच्या दृष्टीतून योग्य व निसर्गसुलभ प्रयोगक्षम वागणं त्यांच्या माता वर्तन समस्या ठरवित असतात. अशा मुलांवर सतत ओरडलं जातं, रागावलं जातं, अडवलं जातं, 'नाही', 'नको' म्हणून टोकलं जातं, प्रसंगी मारलही जातं, मनासारखं न घडल्यानं अशी मुलं चिडतात, रडतात ओरडतात आणि आत्मविश्वास गमावून बसतात तो वेगळाच! नवी गोष्ट करताना कचरण्याची वृत्ती तयार होते, कारण प्रत्येक नवी गोष्ट करताना 'नाही', 'नको' हे आवाज त्यांच्या कानात गुंजतात. आणि आपल्याला रागवलं जाईल, मारलं जाईल अशा भीतीनं ती पळाडली जातात.

जमिनीवर अनेक रंगाच्या, अनेक आकाराच्या, आवाज करणाऱ्या वस्तू पसरून ठेवल्या; व मुलाला मधोमध जमिनीवर मोकळं सोडलं व मुक्तपणे कारभार करू दिले तर मूल रमतं. फक्त अपघात होऊ नये यासाठी सतर्क रहावं लागतं. बालक अपघाताला सामोरं जात आहे असं वाटलं तर थांबवायचं व लक्ष दुसरीकडे वळवायचा प्रयत्न करायचा. मुलांमधील आत्मविश्वास वाढविण्यासाठी याचा नक्कीच उपयोग होईल. खेळत्या मुलांवर ओरडणं, त्यांना मारणं ही पालकांमधील वर्तन समस्या आहे.

पुढे जाण्याची वृत्ती- नव्या जगात वावरतांना मूल अजाणता चुका करीत असतं, क्वचित

अचूक वागत असतं. बहुतेक पालकांचं मुलांच्या योग्य व अचूक वागण्याकडे दुर्लक्ष होतं. चूक वागण्याकडे जास्त लक्ष दिलं जातं. त्याबद्दल मुलांना ओरडणं, रागावणं, ऐकून घ्यावं लागतं. त्या ऐवजी जेव्हा योग्य वर्तन घडतं तेव्हा जवळ घेऊन बालकाला शाबासकी द्यायची, लाड करायचे 'शहाणा आहेस,' 'हुशार आहेस' असं नावाजणं घडायला हवं. यातून मूल योग्य वर्तन शकतं. चूक वागण्याकडे दुर्लक्ष करायचं किंवा बालकाचं लक्ष दुर्लक्ष कडे वेधायचं असं घडायला हवं. यातून मुलांच्या आत्मविश्वासाला धक्का न लागता त्यांची पुढे जाण्याची वृत्ती वाढीस लागते.

योग्य वर्तन काय असतं याबद्दल मार्गदर्शन पालक करू शकतात. मुलाचं वय व आवाका ओळखून जमिनीवर पडलेला कचरा- कचऱ्याच्या डब्यात टाकणं, झाडणी हाती घेवून स्वच्छ करणं, ओला कपडा घेवून जमीन किंवा टेबल पुसणं, स्वयंपाकघरातली भांडी योग्य जागी लवणं. पाणी किंवा चहा नेऊन देणं, एखादी वस्तू दुसऱ्याला पोचवणं, अशा योग्य वर्तनाचे धडे मुलांना पालक देवू शकतात. योग्य वर्तन घडलं की जवळ घेवून लाड करायचे, शाबासकी द्यायची, चुकांकडे दुर्लक्ष करायचं असं घडायला हवं.

मुलगी असो वा मुलगा, मोठ्या झालेल्या मुलांना चहा करणं, कुकरलवणं, साधेसे खाद्यपदार्थ वनवणं ही घरातली कामं तसच लहान सहान वस्तू, भाज्या विकत आणणं, पोस्टातून तिकीटं आणणं, निरोप पोचवणं, बँकेत पैसे भरणं अशी कामं वयानुरूप सांगायला हरकत नाही. काम पूर्ण केल्यावर शाबासकी द्यायला विसरू नये. पुन्हा पुन्हा शाबासकी व पाठ थोपटणं, जवळ घेणं घडायला हवं. शहाणं म्हणून प्रशंसित करायला हवं.

कामाची सवय लागली की, मुलांचा आत्मविश्वास वाढतो. पुढे जाण्याची वृत्ती वाढते. अशी कामं करण्याची सवय असलेल्या मुलांचा बुध्यांकही जास्त असतो असं मानसशास्त्र सांगतं. हे घडत असतांना अयोग्य वर्तन घडण्याची शक्यता कमी होते ती वेगळीच.

मुलांना पुस्तकांचा परिचय करून देणं म्हणजे मुलांना ज्ञान आणि मनोरंजन असा दुहेरी फायदा

करण देणं आहे. नुसती चित्र असलेली छोटी पुस्तकं मुलं वस्तू ओळखू लागतात. त्या वयात दाखवता येतात. पुढे त्यासोबत असलेली अक्षरं व शब्द वाचत आई चित्र दाखवू शकते. त्यापुढे इसापनीती सारख्या छोट्या गोष्टींची पुस्तकं वाचून दाखवली जाऊ शकतात. छोट्या छोट्या कविता तालावर गावून, टाळ्यांनी ताल धरून मुलांना ऐकवल्या जावू शकतात. त्यापुढे चांगल्या अर्थाची गाणी व साध्याशा गोष्टी वाचून दाखवल्या जावू शकतात, यातून मुलांचं शब्दज्ञान वाढतं, त्यांना ताल सुरांचा परिचय होतो. त्यांचं मन रमतं आणि वेळही जातो. रोज पुस्तकाशी घडणारा सहवास मुलांना वाचनासाठी गोडी लावू शकतो. अशा मुलांना 'अभ्यासाला बस' असं मागे लागायची वेळ येत नाही. पुढे मोठी झाल्यावर रिकामपणाचा कंटाळ येण्याची शक्यता कमी होते.

परिपक्वता - सतत ओरडणं ऐकणाऱ्या मुलाचं मन ताळ्यावर नसतं. त्यामुळे त्यांच्यातील असुरक्षिततेची भावना व न्यूनगंड हे दोष वाढीला लागतात व त्यांच्यातील आत्मविश्वास डळमळीत होतो. अशी मुलं इतर मुलांच्या मानानं मागे पडतात, आचार, विचार कृती या सगळ्याच बाबतींमध्ये त्यांची प्रगती मंदावते. मुलं न कळत आईबाबांचं अनुकरण करीत असल्यामुळे आक्रस्ताळे पणानं वागणाऱ्या, ओरडून बोलणाऱ्या, मारणाऱ्या पालकांची मुलं तशाच तऱ्हेने वागायला लागतात. संयम, शांत मुलांच्या पुढे अशी मुलं बालीश अपरिपक्व वाटू लागतात.

मुलं सहज करू शकत असणाऱ्या गोष्टी सुद्धा आईवडील स्वतःच करू बघतात. आपण मुलांचे लाड करतो, असं त्यांना वाटतं पण अशी मुलं कृतीनं व वृत्तीनं अपरिपक्व राहतात. खाण्याच्या व हातानं जेवण्याच्या वयात बाटलीनं दूध देणं, मूल हाताने खाऊ शकत असलेल्या वयात भरवणं, मूल स्वतः कपडे घालू शकतं त्या वयात कपडे घालून देणं, मूल अभ्यास करतं म्हणून जागच्या जागी खाण्यापिण्याचं आणून देणं, या वृत्तींही मुलं अपरिपक्व होतात.

जबाबदारी घेवून कार्यपद्धती करण्याची वृत्ती - अंगावर जबाबदारी घेणं व ती पूर्ण करणं हे मुलांच्या भविष्याच्या दृष्टीनं आवश्यक असतं.

ज्या मुलांना खाणं, पिणं, कपडे घालणं, तयार होणं, जेवणं, अभ्यास करणं, यासाठी नको असलेली मदत दिली जाते व सतत मागे लागून रागावला जातं. ती मुलं स्वतःहून कुठलीही जबाबदारी घेण्याची टाळाटाळ करतात. स्वतःहून पुढाकार घेऊ इच्छित नाहीत. ही सगळी कामं आईबाबांची व ते सांगतील त्या वेळी, तशा पद्धतीनं करायची ही सवय मुलांच्या अंगवळणी पडते. मुलांची वयं जाणून त्यानुसार छोटी छोटी मुलांची कामं व घरची कामं मुलांकडून करून घेतली व केलेल्या कामाबद्दल न चुकता शाबासकी व स्तुती केली तर मुलं आपल्या अंगावर जबाबदारी घेतात व कामं पूर्ण करतात व ती ही आनंदानं. यात आई वडील आणि मूल यांत दुरावा न येतां मुलांना आपोआप शिस्त लागते व जबाबदारी येते. परिपक्वता वाढते.

भावनिक संयम - आतापर्यंत सुचविलेल्या मार्गांनं मुलांचं संगोपन घडण्यासाठी पालकांना आपल्या वागण्या-बोलण्यात संयम बाळगण्याची गरज असते. मुलांच्या अयोग्य वागण्यानं भावना भडकून अविचारानं बोलणं व वागणं घडणार नाही याची काळजी पालकांनी घेणं आवश्यक असते. संयमानं वागणारे पालक मुलांपुढे नकळत आदर्श ठेवत असतात. आपल्या भावनांवर ताबा ठेवून संयमानं बाळगणारी मुलं आपली प्रगती साधतील यात शंकाच नाही. अशी मुलं पुढाकार घेवून नव्या गोष्टी शिकतील आणि असं शिक्षण घडलं तर पालकांसाठी बालसंगोपन हा आनंददायक अनुभव ठरू शकतो. यातून मुलांच्या वर्तन समस्या आपोआप कमी होतात. पालकांकडून वर्तन समस्यांचं डोळसपणे आकलन होऊन त्यांच्या योग्य निराकरणातून मुलांमधील विधायक प्रवृत्तींना खतपाणी मिळतं. अशी मुलं संयमानं वागायला शिकतात. जबाबदारीनं वागणं, बोलणं आचरणात आक्रस्ताळे पणा न करता मार्दवानं बोलून कार्यसिद्धी करायला शिकतात. अशा मुलांची इतर मुलांशी मैत्री लवकर जमते व दीर्घकाळ टिकते. ती हुशारी शालेय अभ्यासात दिसतेच. अशा मुलांमध्ये भावनिक बुद्धीमत्ता ही सर्वसामान्य मुलांपेक्षा जास्त असते. ही मुलं मोठी झाल्यावर एक निरोगी व्यक्तिमत्व

पान १६५ वर पहा

लिही रे बाळा

'अ-आ-इ'

डॉ. श्रीकांत चोरघडे

मुलांच्या हातात लेखणी कधी द्यावी हा प्रश्न पुस्कळदा पालकांकडून विचारला जातो. मूल जन्माला येतं ते त्यांच्या गुणसुत्रांमध्ये गुंफलेल्या वेगवेगळ्या क्षमता घेऊनच ! या सगळ्या क्षमतांचं कलाविष्कारामध्ये रूपांतर होण्यासाठी आपल्याला प्रयत्न करावे लागतात, हे प्रश्न करत असताना मुलांमधील परिपक्वतेचा विचार महत्त्वाचा ठरतो. बो लणं , वाचणं , लिहिणं , चित्रकला, मूर्तिकला, कंठसंगीत, वाद्यसंगीत, खेळ या कलांचं बीजरूप क्षमतेच्या स्वरूपात घेऊनच मूल जन्माला येत असतं. योग्य वेळ आल्यावर त्या-त्या कलेचं प्रशिक्षण देऊन त्या विशिष्ट कलाप्रकाराचा विकास साधण्यासाठी आई-बाबा बालकाला मदत करू शकतात.

लिहिणं सुरू करण्यासाठी मुळात बालकात लेखणी हातात धरण्याची क्षमता यायला हवी ! हाती धरलेली लेखणी ठराविक पद्धतीने बोट्यांच्या व मनगटाच्या हालचाली करून त्यातील शाई अक्षररूपात कागदावर उतरविण्यासाठी लेखणी इच्छेनुसार वळविण्यासाठी शारीरिक क्षमताही हवी .

नवजात बालकाच्या हाती लेखणी दिली तर नकळत मूल ती घट्ट धरते. त्याच्या हातून ती सोडविण्यासाठी आई-बाबांना प्रयत्न करावे लागतात. पण त्याची ही पकड लेखनासाठी कुचकामी असते. कारण या पकडीवर बालकाचा ताबा नसतो. इच्छेनुसार लेखणी पकडण्यासाठी मूल सहा महिन्यांचं व्हावं लागतं. लेखणी पकडता

येत असली तरी ती या वयातील बालकाला ती ठराविक पद्धतीनं धरता येत नाही. समोर दिसणारी वस्तू हस्तगत करणं एवढाच त्याच्या बुद्धीचा आवाका असतो. पुढे ती तोंडात घातली जाते .ती लिहिण्यासाठी आहे , ही जाणीव बालकाला नसते. हाती आलेली वस्तू कुठलीही असली ती तोंडात घालण्याची जन्मजात बुद्धीच या वयात असते. मूल वर्षाचं होतं तेव्हाही ते लेखणी हस्तगत करतं, पण ती फेकायची किंवा आपटायची प्रवृत्ती या वयात त्याच्यात आढळते.

पुढे हळूहळू मूल लेखणी हातात धरायला लागतं. पण ते अंगठा व तर्जनीच्या बेचक्यात ! पुष्कळदा तशीच लेखणी धरून कागदावर रेघोट्या काढणारीही मुलं असतात. ११ महिन्यांच्या सुमारास भाल्यासारखी लेखणी धरून रेघोट्या ओढल्या जातात. चिमटीत वस्तू पकडता येतात. परंतु पेन, पेन्सिल किंवा लेखणीनं लिहिता येत नाही. जाडजूड खडू मात्र हाती धरून ते रेघोट्या काढू शकतात. पुढे पुढे खडू, विटकरीचा किंवा कोळशाचा तुकडा यांच्या मदतीनं भिती चितारल्या जातात. हे साधारण मुलाच्या वयाच्या तेरा महिन्यांच्या सुमारास घडतं. सुरुवातीला लिहिणं म्हणजे चितारणंच असतं. लेखणी गोल गोल फिरवण्याच्या प्रयत्नांत वेड्यावाकड्या आकृत्या तयार होत जातात. तोंडाने होणारी निरर्थक बडबड ही जशी बोलण्याची पहिली पायरी असते, तसच गोल गोल चितारणं ही पुढे पुढे मुलांना जाणवतं की, लिहिण्याची भाषा आडव्या ओळींमध्ये लिहिली

जाते. त्यामुळे लिहिण्यामध्ये आडव्या वेड्यावाकड्या रेघा काढल्या जातात. त्याच्या लिहिण्याला नव्हे, तर लिहिण्याच्या प्रयत्नांना शब्दांनी कृतीनं शाबासकी आणि प्रोत्साहन दिलं गेलं की, लिहिलेली मोठ्या आकारातली अक्षरं नेहमी मुलाला दिसतील. अक्षरं नेहमी मुलाला दिसतील अशा ठिकणी नजरेच्या टप्प्यात ठेवली तर नक्कल करण्याच्या प्रयत्नांत, त्या रेषांच्या जंजाळात कधी कधी अक्षरांचे आकार हळूहळू दिसायला लागतात. या काळात त्यांना सुचवायचा वा सुधारण्याचा प्रयत्न केला गेला तर मात्र ती प्रयत्न करणं सोडायचीच शक्यता जास्त ! म्हणूनच जे आकारात काढलेलं असतं, त्याबद्दल त्यांना प्रोत्साहन द्यावं आणि नक्कल करण्यासाठी त्यांना अक्षरं दाखवावीत किंवा ती काढून तरी दाखवावीत. मुलाच्या दृष्टीतून अर्थपूर्ण अक्षरं , परिचित शब्द लिहून दाखवले तर मूल जास्त जोमानं प्रयत्न करेल आणि त्यात त्याला आनंदही मिळेल. आई, बाबा आणि आपलं स्वतःचंही नाव लिहायचा प्रयत्न मुलं हिरीरीनं आपणहून करण्याची शक्यता जास्त !

लिहिण्याची कला शिकणं हे खूप कठीण आहे, याची पालकांनी जाणीव ठेवावी. त्यांना त्यांचे लहानपणचे दिवस आठवले तर उत्तमच ! खूपशा पालकांचं स्वतःचं अक्षर चांगलं नसतं. लिहिण्यातलं जे-जे काही मुलाकडून केलं जाईल, त्यावर टीकाटीप्पणी न करता त्याच्या प्रयत्नांची दखल घ्यावी व त्याबद्दल पुनः पुन्हा

सकारात्मक बोललं जावं. अक्षर व चुका सुधारण्याचं काम शाळेतील शिक्षकांवर सोडावं.

डावीकडे सुरुवात करून उजवीकडे लिहीत जायचं, अक्षरांचे आकार व्यवस्थित काढायचे, अक्षरं एकसारख्या उंचीची, जाडीची काढायची, दोन अक्षरांत अंतर ठेवायचं- अशी अनंत व्यवधानं लिहीत असताना म्हस्व ,दीर्घ, काना-मात्रा याचं भान ठेवावं लागतं. इंग्रजी लिहिताना स्पेलिंगचं व्यवधान ठेवणं गरजेचं असतं. अर्धविराम, स्वल्पविराम, पूर्णविराम यांचं भान ठेवत व्याकरणाच्या नियमांत लेखन बसवणं हे सोपं काम नाही. चुका दाखवत जर शिकविण्याचा प्रयत्न झाला तर लेखनकला आत्मसात करण्याची मुलांची आंतरिक इच्छा व पुढाकार घेण्याची वृत्ती मारली जाते आणि लिहिण्यात मुलं चुका करण्याची ,मागे पडण्याची शक्यता वाढते. मुलांनी आत्मसात केलेली अक्षरं व शब्द पुनः पुन्हा नावाजत लिहायला लावणं ,मुलांनी लिहिलेलं जपून ठेवून इतरांना दाखवणं, भिंतीवर चिकटवून ठेवणं असे करून लिहिण्याची कला आत्मसात

करण्याची मुलांची वृत्ती जागृत ठेवण्याचा पालकांनी सतत प्रयत्न करावा.

सांगितलेले शब्द लिहिणं ही यातली पुढली पायरी असते. वाण्याची यादी ,धोब्याचे कपडे,भाज्यांची यादी सांगून मुलांनी लिहिण्याची तयारी दाखविल्यास त्यांना प्रोत्साहीत करावं. कुणाच्या वाढदिवसासाठी भेटकार्ड तयार करणं, जवळच्या नातेवाईकांना पत्र पाठविणं अशा तऱ्हेने मुलांचा लिहिण्यातील उत्साह कायम ठेवावा. मुलांनी सांगितलेलं पालकांनी लिहायचं. असा उलटा प्रयत्नही मुलांचा उत्साह वाढवू शकतो. पालकांनी लिहिलेलं मुलांकडून वाचून घ्यायचं, मुलांनी लिहिलेलं त्यांना वाचायला लावायचं, असेही प्रयत्न होऊ शकतात. 'तू नीट लिहिलंस का ते तूच तपास,' असंही सांगता येऊ शकेल. साधारण प्राथमिक शाळेतील दुसऱ्या वर्गात असलेली मुलं बऱ्यापैकी लिहितात. अक्षर वळणदार होण्यासाठी मुलांचे स्वतःचेच प्रयत्न आवश्यक असतात. रागावून मारून अक्षर सुधारण्याची शक्यता कमीच. कधी मित्रांच्या

संगतीनं, कधी शिक्षकांच्या प्रयत्नांन अक्षर सुधारतं.

लिहिणं वाचणं या दोन्ही कला शिकविल्याशिवाय येत नाहीत. हे शिकवत असताना शारीरिक व मानसिक क्षमता मुलामध्ये असणं आवश्यक असतं. ही क्षमता येण्याआधीच केलेले प्रयत्न मात्र वाया जातात. मुलानं पुढाकार घेऊन केलेले प्रयत्न यशस्वी ठरतात. प्रोत्साहनामुळे मुलं पुढाकार घेण्याची शक्यता जास्त असते. चुका काढत शिकविल्यास मुलाची शिकण्याची इच्छा मंदावते. लेखन व वाचन या दोन्ही कला आत्मसात केलेल्या मुलांना अभ्यास करायला आवडतो. व केलेला अभ्यास त्यांच्या चांगला लक्षात राहतो. अवांतर लेखन व वाचन आवडीनं करणाऱ्या मुलांमधून उद्याचे साहित्यिक निर्माण होत असतात. मुलांमध्ये पालक किती प्रमाणात लेखनाची गोडी उत्पन्न करतात, त्यावरच त्यांच्या लेखनकलेचा विकास अवलंबून असतो, हे त्रिवार सत्य आहे.

डॉ. श्रीकांत चोरघडे

पान १६३ वरून

म्हणून घडतात. स्वतः सुखी होतात इतरांना आनंद देतात व स्वतःची व इतरांची प्रगती साधतात. अशी मुलं भावनिकरीत्या बुद्धिमान समजली जातात.

बेन नामक शास्त्रज्ञांनं निरोगी व्यक्तिमत्वाचं अप्रतिम वर्णन केलेलं आहे. 'समाजमान्य विचार, भावना व कृती यानुसार अशा व्यक्तीचं जगात वावरणं असतं. आयुष्यापासून त्यांना समाधान मिळतं व नव्या प्रेरणा मिळतात. त्यांना सुखी राहण्याची सवय असते. नको असलेल्या जुन्या सवयी सोडायची व योग्य सवयी अंगिकारण्याची त्यांची सवय असते. अशा व्यक्ती भूतकाळात मनानं रेंगाळत नाहीत व भविष्यकाळाला घाबरत नाहीत. चुकांमुळे अपराधी भावना व नूनगंड न येता त्यातून शिकण्याची वृत्ती त्यांच्यामध्ये असते. विनोदबुद्धी शाबूत असते व इतरांना न हासता इतरांसोबत हासण्याची त्यांची वृत्ती असते. आपल्यामधील त्रुटी व गुण यांची साकल्यानं जाणीव ठेवून अशा व्यक्ती वागतात. त्यांनी इतरांबद्दल केलेलं मूल्यमापन खूपसं खरं ठरतं व इतरांच्या लेखी आपण काय आहोत

याचीही त्यांना योग्य जाणीव असते. आपल्या मधील क्षमता व त्रुटी आणि शक्याशक्यतेचा विचार करूनच आपल्या अपेक्षा व आदर्श ठरविण्याची त्यांची वृत्ती असते. अशा व्यक्ती इतरांशी आदरानं वागतात त्यामुळे इतरांकडून त्यांना आदरानं वागवलं जातं. आयुष्यात येणाऱ्या संधींप्रती जागरूक राहून त्या संधींचा उपयोग करून इतरांना अडचणीत न आणता आपली व इतरांची प्रगती अशा व्यक्ती साधत असतात.'

बालसंगोपन करीत असताना आपलं मूल अशा निरोगी व्यक्तिमत्वाचं व्हावं असं कुठल्या आईवडिलांना वाटणार नाही ? पण असं घडण्यासाठी डोळसपणानं, विचारपूर्वक पालकनीती अंमलात आणणं आवश्यक आहे. मूल हे आपल्यापेक्षा वयानं खूपच लहान आहे व ते आयुष्यभर लहानच राहणार आहे ही जाणीव आईवडिलांनी कायम लक्षात ठेवायला हवी. मुलांच्या नजरेत आपलं वर्तन परिपक्व दिसावं ही काळजी आईवडिलांनी घ्यायला हवी. मूल चुकलं म्हणून लगेच त्याला रागावायचं किंवा शिक्षा करायची असं घडू नये. ते

चुकत चुकतच शिकणार असतं. थोडा धीर धरला तर मूल चूक स्वतःच दुरूस्त करेल . त्याला शांतपणे मार्गदर्शन करायला हवं. चूक सुधारण्याच्या त्याच्या प्रयत्नांना जागरूक राहून प्रोत्साहन देण्याचं काम पालकांचं असतं.

मुलांचं अयोग्य वर्तन हे त्यांच्या आजारी मनाचं आक्रंदन असते. हा विचार मनात ठेवून त्याचं कारण शोधून दुखऱ्या मनावर फुंकर घालायचं काम पालकांनी करायचं असतं.

मुलांच्या चांगल्या वर्तनाकडे दुर्लक्ष होणार नाही उलट चांगल्या वर्तनासाठी दर वेळी शाबासकी , प्रोत्साहनाचे शब्द, प्रेमाचा वर्षाव अशी पालकनीती सुजाण पालकांनी अंगिकारायला हवी.

अशा रीतीनं मुलांचं संगोपन घडलं तर ते मुलांना लाभप्रद आणि पालकांना सुखद होईल. व मुलं आणि त्यांचे आईबाबा यांच्यातील संबंध मधुर राहतील.

०००